

Herontwikkeling Martinushof Tegelen

CULTUURHISTORISCHE UITGANGSPUNTEN

Luchtfoto van het centrum van Tegelen in noordwestelijke richting met Martinushof midden op de voorgrond (bron: gemeente Venlo).

Herontwikkeling Martinushof Tegelen

CULTUURHISTORISCHE UITGANGSPUNTEN

Nijmegen, 10 november 2015

Leon van Meijel

Van Meijel – adviseurs in cultuurhistorie, Nijmegen

Els Bet

Els Bet stedenbouwkundige, Rotterdam

in opdracht van
gemeente Venlo

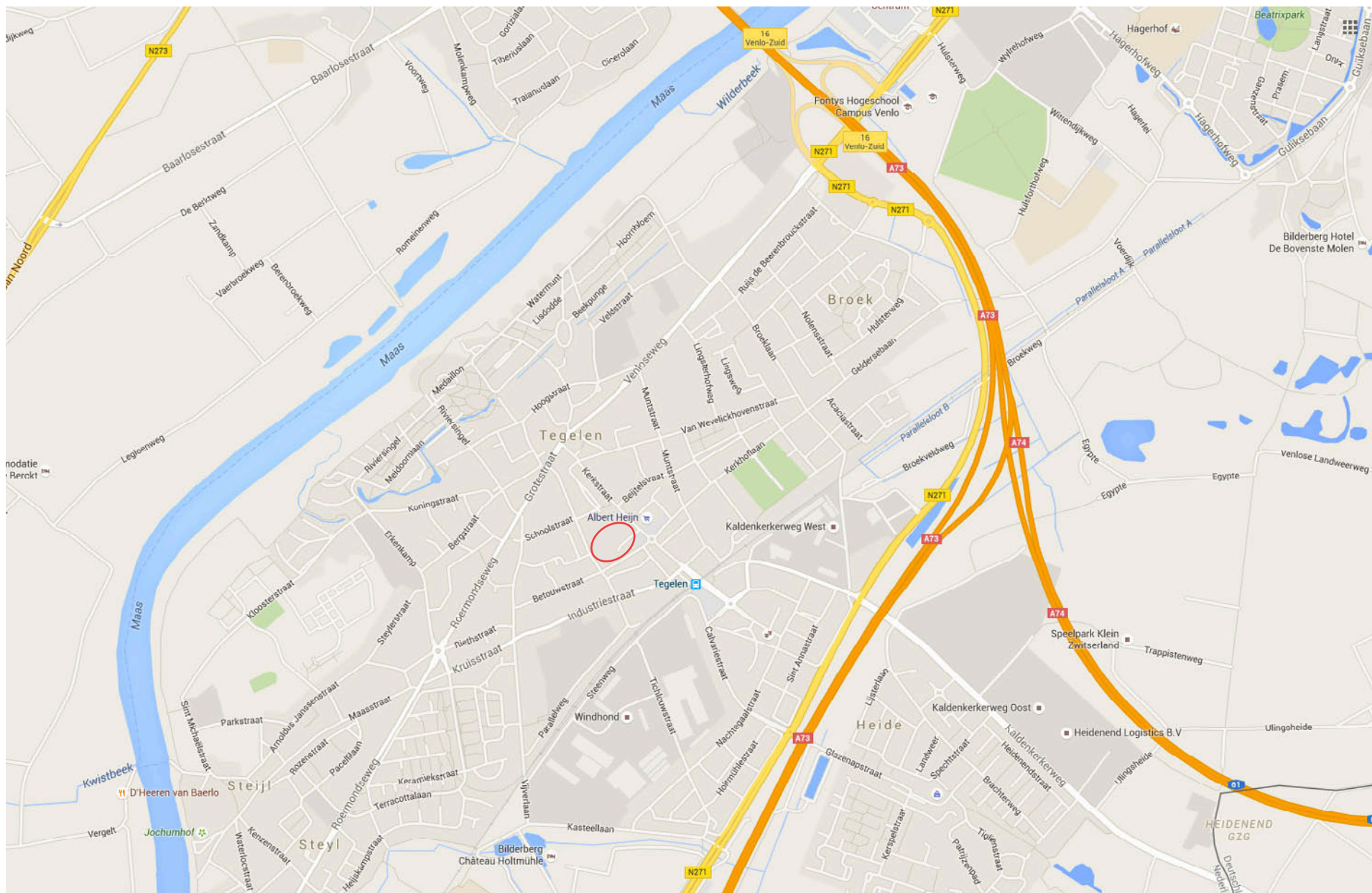
contactpersoon
Roy Denessen

Luchtfoto van het centrum van Tegelen in noordoostelijke richting met Martinushof rechts op de voorgrond (bron: gemeente Venlo).

INHOUDSOPGAVE

inleiding	7	cultuurhistorische uitgangspunten	22
aanleiding en opgave	7	conclusies	22
werkwijze, verantwoording en team	7	aanbeveling 1	23
leeswijzer	7	aanbeveling 2	24
zusters van de goddelijke voorzienigheid	9	aanbeveling 3	25
inleiding	9	aanbeveling 4	26
vlucht uit Duitsland	9	aanbeveling 5	26
Tegelen	9	bijlage: tijdschrift <i>BOUW</i>	28
Willibrordziekenhuis / Martinushof	9	geraadpleegde bronnen	31
ontwikkelstadia dorp	10	boeken en rapporten	31
inleiding	10	websites	31
tot 1850	10	colofon	31
1850-1925	12		
1925-1975	14		
1975-heden	16		
ontwikkelstadia kavel	18		
inleiding	18		
1900-1960	18		
1960-1985	19		
1985-heden	20		

Actuele overzichtkaart van Tegelen met straatnamen en locatie Martinushof omcirkeld (bron: GoogleMaps).

INLEIDING

aanleiding en opgave

Verpleeghuis 'Martinushof' – het voormalige ziekenhuis 'St. Willibrord' – staat al geruime tijd leeg. Onlangs hebben marktpartijen het gebouw aangekocht met de bedoeling het te slopen en de locatie her te ontwikkelen. Het programma dat thans voor ogen staat omvat twee supermarkten en parkeerruimte, eventueel aangevuld met appartementen. De Martinushof staat in de kern van Tegelen en maakt historisch gezien deel uit van een religieus complex van de Zusters van de Goddelijke Voorzienigheid. Deze zusters hadden een klooster met school aan de Kerkstraat (gesloopt), bouwden voor de Tweede Wereldoorlog een ziekenhuis aan de Schoolstraat (herbestemd) en realiseerden in de jaren zestig een nieuw veel groter ziekenhuis langs de Raadhuislaan (de huidige Martinushof). Vanwege het belang van dit religieuze complex voor de geschiedenis en het aanzien van Tegelen, én vanwege de gevoelige locatie in de historisch gelaagde dorpskern, heeft de gemeente Venlo behoefte aan een cultuurhistorische verkenning met uitgangspunten voor de herontwikkeling. De Martinushof is weliswaar geen monument, maar het is zeker ook geen onbeduidende locatie. Deze verkenning biedt daarom zicht op de positie van het gebouw en de belangrijkste dragers in de opeenvolgende ontwikkelstadia van het dorp en het kavel. Daaruit worden aandachtspunten gedestilleerd voor de toekomstige ontwikkeling.

werkwijze, verantwoording en team

Onze werkwijze bestaat gewoonlijk uit de componenten archiefonderzoek, geschreven bronnen, veldwerk en uitwerken, en de stappen inventariseren, analyseren,

waarderen en adviseren. Gezien de aard van de vraag, de omvang van de aangereikte informatie en de parate kennis die de gemeente actief inbrengt, ligt het accent van deze verkenning op de analyse, duiding en advisering. Er is zeer beperkt aanvullend archief- en literatuuronderzoek verricht. Omwille van de onafhankelijkheid en objectiviteit wordt dit onderzoek uitsluitend gebaseerd op cultuurhistorische overwegingen. Het onderzoek wordt verricht door architectuurhistoricus Leon van Meijel en stedenbouwkundige Els Bet.

leeswijzer

Deze kernachtige rapportage bestaat achtereenvolgens uit een inleiding (opdracht, verantwoording), een hoofdstuk over de Zusters van de Goddelijke Voorzienigheid (historische achtergronden), twee hoofdstukken over achtereenvolgens de ontwikkelstadia van het dorp en het kavel (reeks historische kaarten, duidende analysetekeningen en foto's), en een afsluitend hoofdstuk met cultuurhistorische uitgangspunten (conclusies en aanbevelingen). In de bijlage is een projectpresentatie opgenomen uit het tijdschrift *BOUW*. Op de laatste pagina staat een lijst van geraadpleegde bronnen alsmede het colofon.

Plangebied Martinushof (bron: gemeente Venlo).

Linksboven: Kerkstraat hoek Schoolstraat met Zusterhuis en meisjes-mavo achter een muur en bomenrij (bron: gemeentearchief Venlo: 05_0354.01)

Linksmidden: Kerkstraat gezien vanuit het Raadhuis in 1952 met links de meisjes-mavo en schuin daarachter het oude ziekenhuis (bron: gemeente Venlo).

Linksonder: Gasthuisstraat omstreeks 1960 tijdens de bouw van het nieuwe ziekenhuis met zicht op de achterzijden van de vooroorlogse bebouwing die op het historische dorpscentrum is gericht (bron: *Aan de beterende hand*).

Rechtsboven: Zicht vanuit de Schoolstraat op het oude ziekenhuis, waarschijnlijk kort na de opening in 1927 (bron: *Tegelen en Steyl Toen*).

Rechtsonder: Het oude ziekenhuis na de uitbreiding in 1938 (bron: *Tegelen en Steyl in oude ansichten*).

ZUSTERS VAN DE GODDELIJKE VOORZIENIGHEID

inleiding

De ontwikkellocatie Martinushof dankt zijn ontstaan aan de Zusters van de Goddelijke Voorzienigheid. Daarom wordt in dit hoofdstuk een beeld geschetst van deze congregatie, haar activiteiten in Tegelen en de bouwactiviteiten aan de Kerkstraat in het bijzonder.

vlucht uit Duitsland

De congregatie Zusters van de Goddelijke Voorzienigheid werd in 1842 te Münster gesticht. De zusters wijdden zich aan de scholing en opvoeding van meisjes. Als gevolg van de *Kulturkampf* in het Duitse Rijk onder Otto von Bismarck vertrokken de zusters in 1876 naar het kloosterdorp Steyl, waar ze hun intrek namen in Villa Moubis aan de huidige Waterloostraat. Op dat terrein bouwde de congregatie een kloosterhuis met kostschool en kapel: het Sint-Josephklooster uit 1901. Vanuit die locatie verbreedde het werkterrein van de zusters zich tot allerlei vormen van onderwijs, gezondheidszorg en sociaal werk; eerst lokaal en later ook (inter)nationaal.

Tegelen

In Tegelen begonnen de activiteiten van de Zusters van de Goddelijke Voorzienigheid in 1877 met de start van een meisjesschool in het Vredeshuis aan de Grotestraat. Direct na de eeuwwende werd een begin gemaakt met de realisatie van een eigen complex, gelegen aan de Kerkstraat aan de toenmalige zuid-ostrand van het dorp. Dat grote kavel werd geleidelijk aan volgebouwd – beginnend aan de centrumzijde – met achtereenvolgens:

- Een zusterhuis met onderwijsvoorzieningen aan de Kerkstraat (1903, gesloopt eind jaren tachtig).

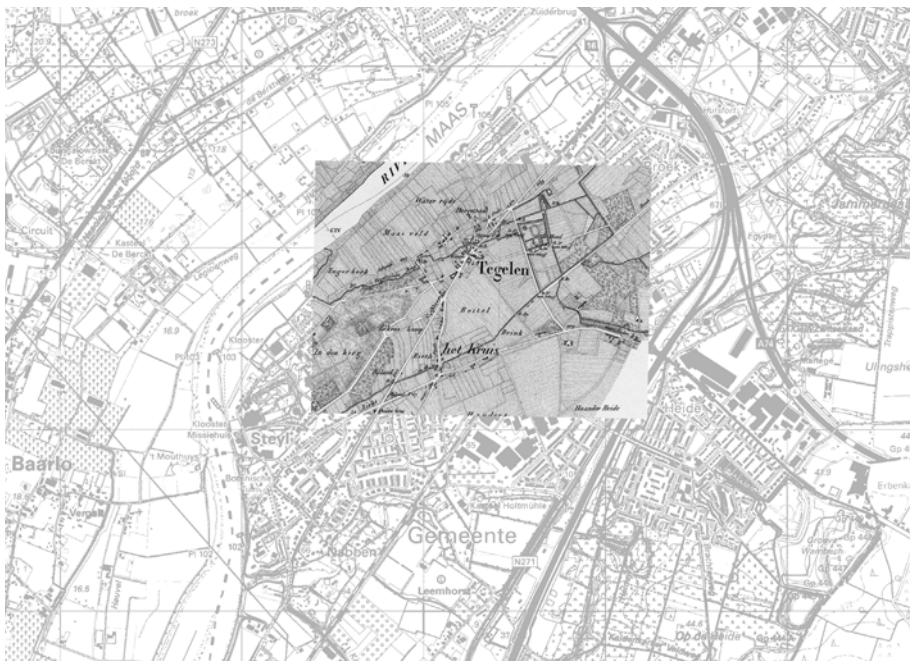
- Een ziekenhuis aan de Schoolstraat (1913-1914 / 1926-1927, uitbreiding 1938 en herbestemming vanaf midden jaren zestig).
- Een schoolgebouw / meisjes-mavo aan de Kerkstraat (ca. 1930-1940, gesloopt eind jaren tachtig).
- Een nieuw St. Willibrordziekenhuis aan de zijde van de Raadhuislaan (1960-1964, herbestemming tot Martinushof midden jaren tachtig en thans leegstaand).

Willibrordziekenhuis / Martinushof

Omdat de locatie Martinushof in dit rapport centraal staat, volgen hier iets meer gegevens over dit gebouw (in de bijlage is tevens een contemporaine projectpresentatie uit het tijdschrift *BOUW* opgenomen).

Het Sint Willibrordziekenhuis naar ontwerp van architectenbureau F.J. Wiegerinck, H.J. van Balen en N.A.M. Meurkens staat temidden van een grote tuin met uitgespaarde parkeerplaatsen, en bestaat uit vier vleugels van verschillende lengte in een molenwiekpatroon rond een centrale verkeershal. Het gebouw maakt een breed front met monumentaal gevelkunstwerk (*) naar de Raadhuislaan, maar de hoofdontsluiting loopt via de Kerkstraat middels een oprit met keerlus voor de centrale ingang. Aan de Gasthuisstraat manifesteert de afgesloten hof met trafo en ketelhuis zich als een secundaire zijde van het complex.

(*) Voor meer informatie over het gevelmozaïek van Daan Wildschut uit 1962-1963 zie: Meijel, L. van, *Gevelmozaïek Martinushof. Cultuurhistorische waardestelling*, Nijmegen 11 december 2010.

Tot 1850: kaart van Tegelen uit de Maasatlas (1850) geprojecteerd op een recente ondergrond.

Tot 1850: twee beken flankeren de zandrug waarop de dorpskernen Steyl en Tegelen liggen: de Engerbeek in het noorden en de Steyler-, Kruiser-, Peskesbeek in het zuiden. Ter oriëntatie is de latere locatie Martinushof in kleur gemarkeerd.

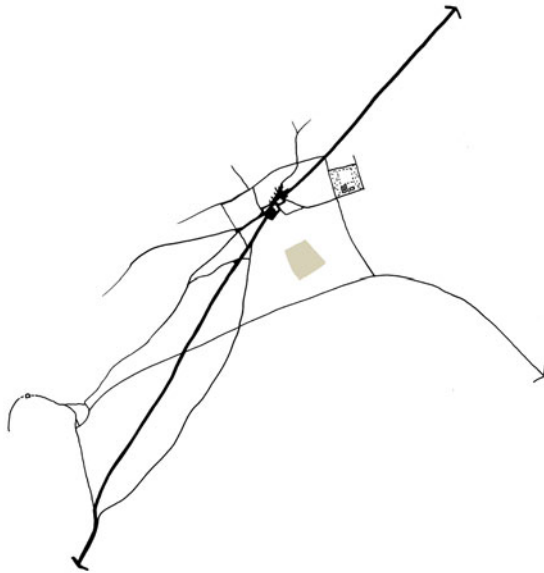
ONTWIKKELSTADIA DORP

inleiding

De ontwikkellocatie Martinushof maakt op meerdere schaalniveaus onderdeel uit van verschillende ruimtelijke stelsels uit uiteenlopende periodes. Om die historische gelaagdheid en de ruimtelijke relaties met de omgeving te ontrafelen, worden in dit hoofdstuk de meest relevante ontwikkelstadia van het dorp op een rij gezet.

tot 1850

Tegelen is ontstaan op een zandrug langs de Maas. De dorpskern komt tot ontwikkeling op de plek waar de Engerbeek kruist met de doorgaande noord-zuidroute (tracé Spoorstraat, Grotestraat, Sint Martinusstraat, Oude Marktstraat). Nabij die kruising staat vanouds de Sint Martinuskerk en het gemeentehuis. Alle wegen komen hier samen. In de dorpskern wonen ambachtslieden (o.a. keramische nijverheid), en verspreid rond het dorp liggen kleiputten en staan boerderijen met enkele concentraties bij belangrijke kruisingen. Direct ten noorden van het dorp staat het versterkte huis De Munt. Ten zuiden van het dorp loopt – evenwijdig aan

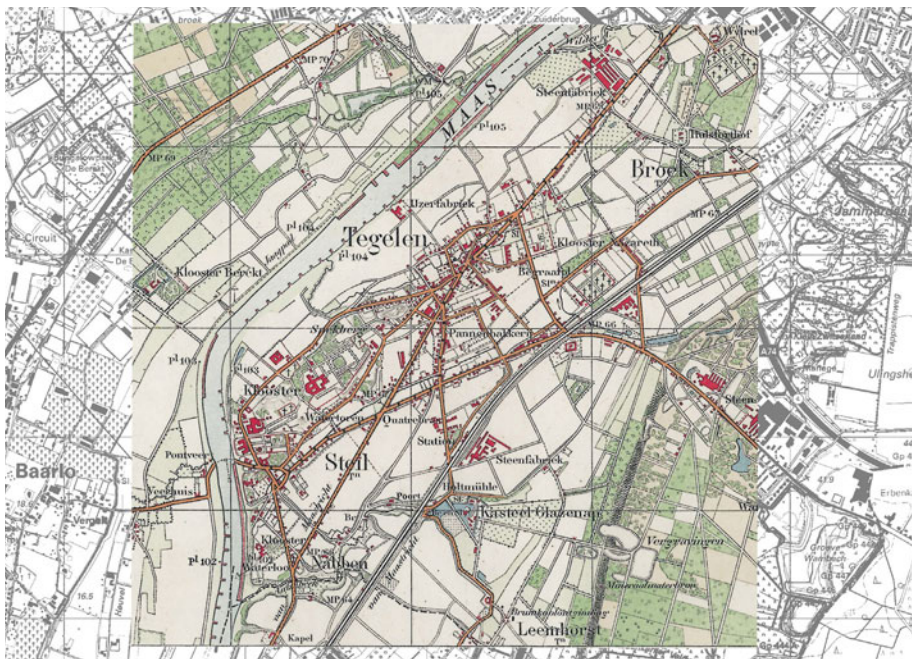
Tot 1850: Tegelen op het punt waar hoofdroute, secundaire wegen en Engerbeek samenkomen in een knoop. Terzijde staat het versterkte huis de Munt. De oost-westroute van Kaldenkerken onderlangs Tegelen kruist bij Steyl de Maas. Ter oriëntatie is de latere locatie Martinushof in kleur gemarkeerd.

De Grotestraat vanuit het noordoosten in de richting van de Martinuskerk, op de plek waar de continue bomenrij van de Rijksweg worden onderbroken ter plaatse van de historische dorpskern (bron: *Tegelen en Steyl in oude ansichten*, Zaltbommel 1997).

de loop van de Steyler-, Kruiser- of Peskesbeek - de doorgaande oost-westroute die bij Steyl de Maas kruist (tracé Kruisstraat, Industriestraat, Kaldenkerkerweg). De noord-zuidroute wordt in 1843 opgewaardeerd en gestroomlijnd door de aanleg van de Rijksweg van Maastricht over Venlo naar Nijmegen. Deze door bomen geflankeerde laan van Tegelen naar Venlo wordt een geliefde woonplek voor gefortuneerde industriëlen.

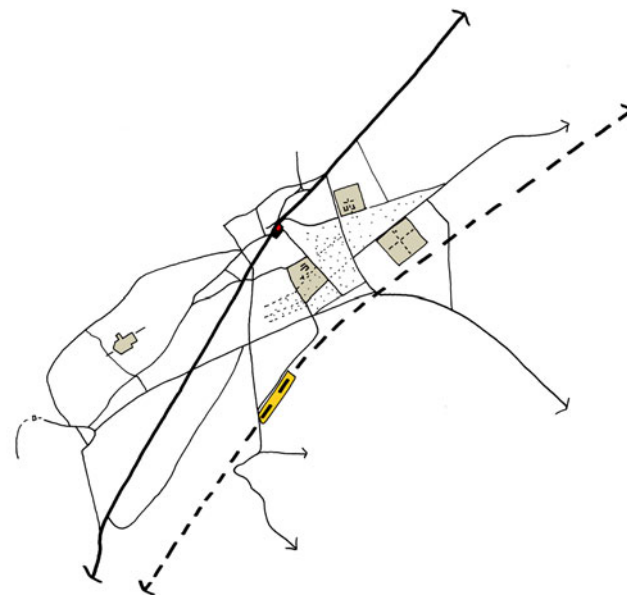
De zandrug, de doorgaande route, de kruisende Engerbeek en het brandpunt bij de kerk zijn voor het pre-industriële dorp de organiserende structurelementen.

1850-1925: Tegelen op de topografische kaart 1924 geprojecteerd op een recente ondergrond (bron: watwaswaar.nl).

1850-1925

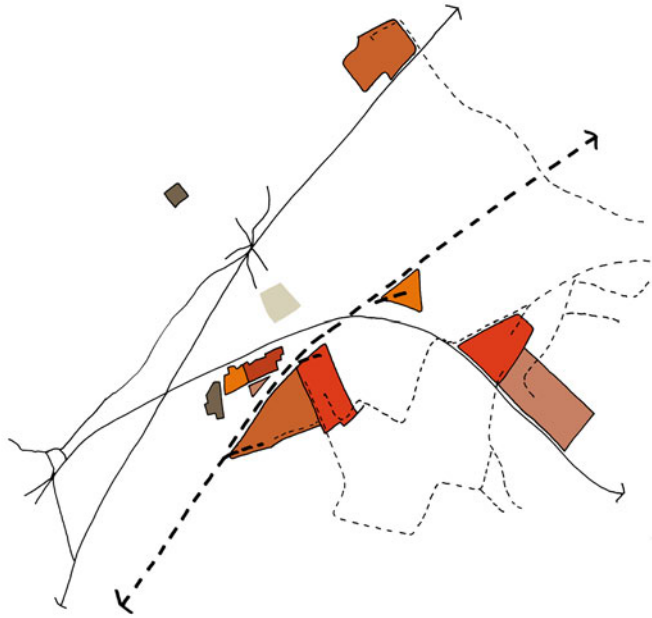
Vanaf het midden van de negentiende eeuw groeit Tegelen in zuidoostelijke richting. Het lineaire dorp met een knoop rond de kerk dijt in de breedte uit tot een ongestructureerd weefsel met enkele grote 'enclaves' van kloosters, fabrieken en begraafplaats. De activiteiten van de kleiwarenindustrie verplaatsen zich geleidelijk naar het hoogterras waar kleilagen dicht aan de oppervlakte liggen. Ook de aanleg van de spoorlijn Venlo – Roermond in 1865 draagt bij aan een groeistuijp in oostwaartse richting. De dorpsbebouwing rijgt zich aaneen in de richting van het station en de arbeiderswoningen worden gebouwd onder de rook van de grote steen- en dakpannenfabrieken. In dat weefsel liggen nog

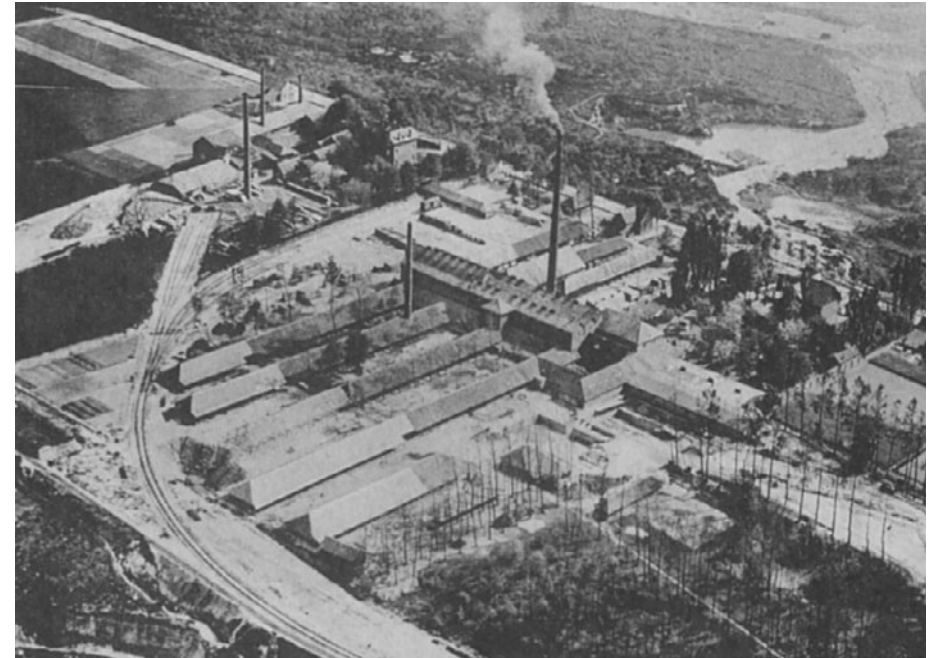
1850-1925: na de aanleg in 1865 van het spoor en station (geel) dijt het dorp uit in die richting. In het tussenliggende, niet-planmatige netwerk voegen zich grote eenheden als het klooster Nazareth, het complex van de Zustercongregatie en de begraafplaats.

decennialang diverse lege velden: één daarvan is het drassige gebied rond de Peskesbeek ter plaatse van de huidige Raadhuislaan. Op de grens daarvan komt vanaf 1903 het religieuze complex van de Zusters van de Goddelijke Voorzienigheid tot ontwikkeling.

Het hoogterras, de spoorlijn en de grote religieuze en industriële enclaves zijn voor het industriële dorp de organiserende structurelementen.

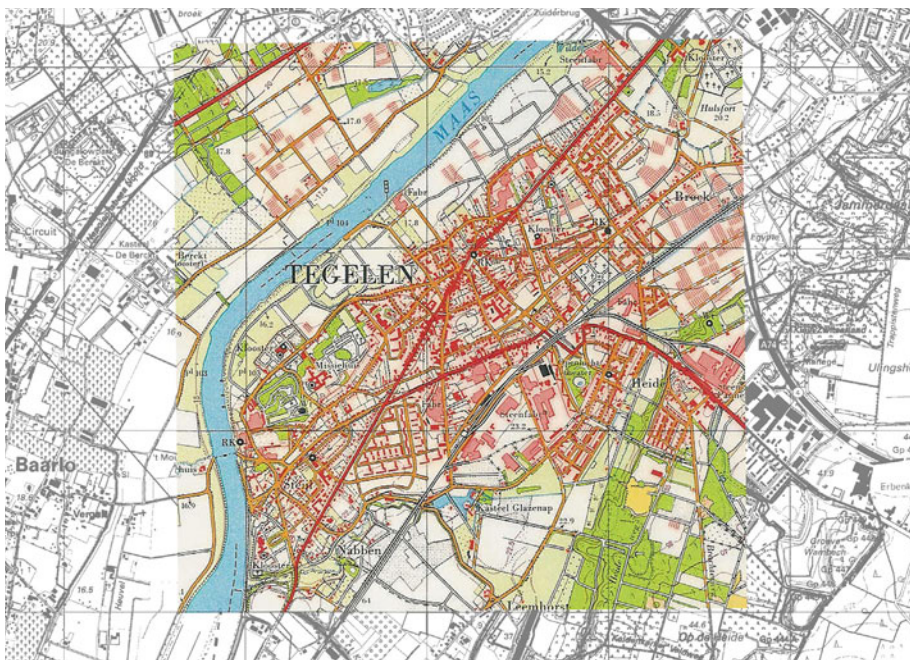
1850-1925: de steen- en dakpannenfabrieken vestigen zich om logistieke redenen bij het hoofdspoor. Een fijnmazig stelsel van smalsporen zorgt voor de aanvoer van klei van de afgravingen op het hoogterras naar de fabrieken.

Kleiwarenfabriek Alfred Russel aan de Kaldenkerkerweg met aansluiting op het spoor voor afvoer van eindproducten (bron: *Tegelen en Steyl in oude ansichten*, Zaltbommel 1997).

De dorpskern dijt ongebreideld uit in de richting van het spoor. Fabrieks- en religieuze complexen liggen als enclaves in het netwerk. Links in het midden is nog juist het door bomen omkaderde Zustercomplex te zien (bron: gemeente Venlo).

1925-1975: Tegelen op de topografische kaart 1964 geprojecteerd op een recente ondergrond (bron: watwaswaar.nl).

1925-1975

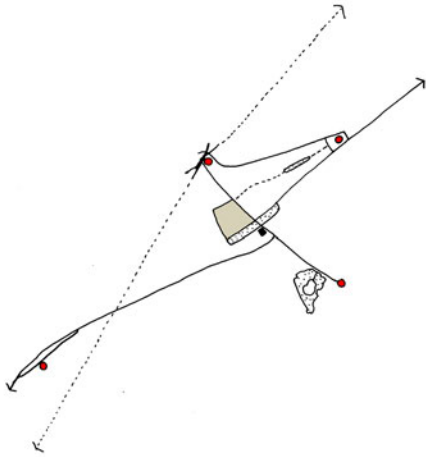
Met het Uitbreidingsplan voor Tegelen van Jos Th.J. Cuypers (zie afbeelding volgende pagina) breekt een periode aan waarin planmatig wordt gewerkt aan een meer samenhangende ruimtelijke organisatie van het dorp. Richtinggevend planelement is diens idee van een kerkenkruis met - in aanvulling op de bestaande Martinusparochie - drie nieuwe parochies in het noorden, oosten en zuiden van het dorp, alsmede een nieuw dorps hart rond het snijpunt van dat kerkenkruis. Daarmee worden de legen velden in het weefsel opgevuld en ruimtelijk met elkaar in verband gebracht. De St. Rochus parochiekerk (zuid) dateert van 1930-1931, de H. Hart parochiekerk (oost) van 1931-1932 en de St. Joseph parochiekerk (noord) van 1957. Via een ruimtelijke reeks van

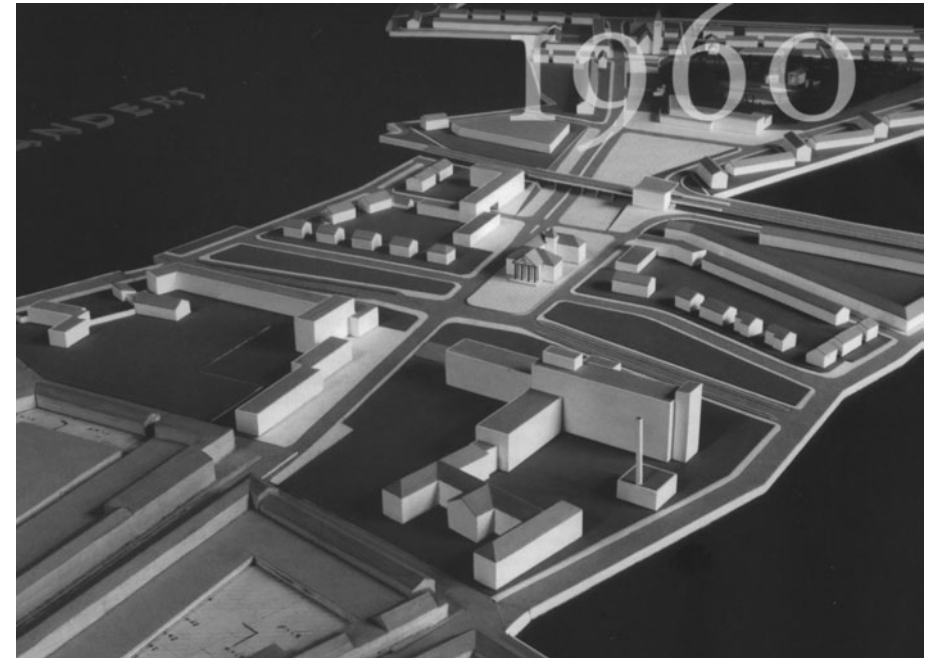
1925-1975: haaks op de oude doorgaande route komt een nieuwe hoofdas tot ontwikkeling met achtereenvolgens een winkelstrip (Kerkstraat), ziekenhuis, bestuurs- en dienstencentrum en Doolhof: een aaneenschakeling van bijzondere plekken door de wijze waarop specifieke bebouwing en openbare ruimte met elkaar samenwerken.

straten, pleinen en plantsoenen staan deze kerken in verbinding met het dorps hart. In dat ruime en groen gedachte hart wordt in 1940 het nieuwe raadhuis gebouwd. Na de Tweede Wereldoorlog wordt het voorplein zijwaarts uitgebreid met een langgerekt plantsoen en krijgen ook andere voorzieningen aan deze Raadhuislaan een plek, zoals het nieuwe St. Willibrordziekenhuis.

Het kerkenkruis met de parochiebuurten, kerken en verbindende stelsels, alsmede het dorps hart met Raadhuis aan langgerekt plantsoen zijn voor het katholieke woondorp de organiserende structurelementen.

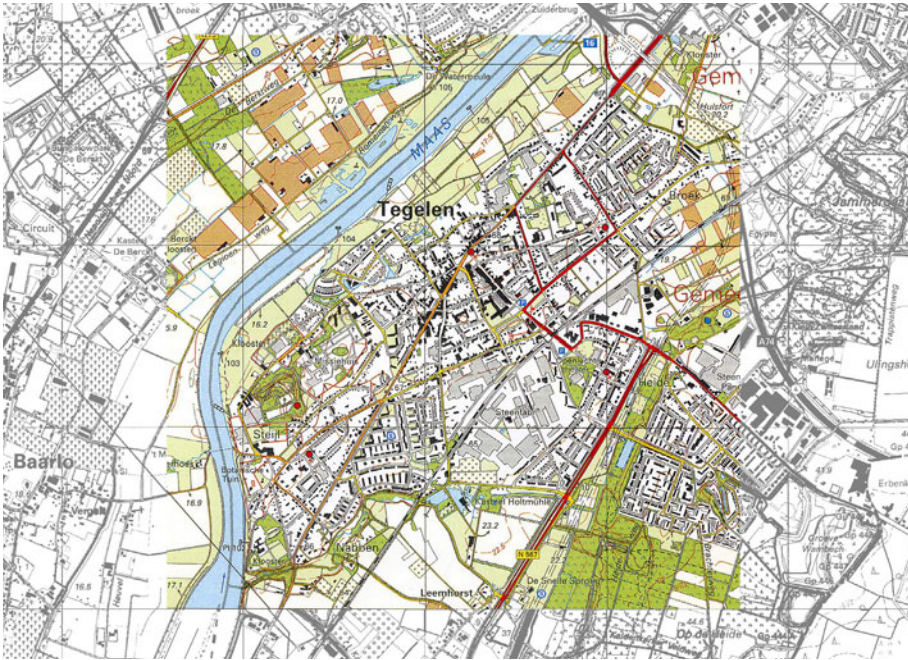
1925-1975: de centrale knoop rond de Martinuskerk gaat in deze periode onderdeel uitmaken van een kerkenkruis met zichtlijnen op de parochiekerken en op het snijpunt van het kruis een nieuw bestuurscentrum met Raadhuis. Het Zustercomplex kreeg daardoor ineens een centrale positie aan het nieuwe dorpshart.

Maquette van het Tunnelplan waarin het tracé van de Kerkstraat wordt doorgetrokken voorbij het Raadhuis, onder een spoorviaduct en langs de H. Hartkerk richting de nieuwe streekweg. Het St. Willibrordziekenhuis staat er al als volume in, evenals de terugwijkende middelhoogbouw aan de overzijde van de Kerkstraat (bron: *De geest uit de fles*).

In het uitbreidingsplan van J. Cuypers (1926) ligt een nieuwe parallelle hoofdroute tussen de Rijksweg en het spoor, als hartweg tussen de geplande parochiekerken met halverwege een groen bestuurshart bij het Zustercomplex (bron: gemeentearchief Venlo).

1975-heden: Tegelen op de topografische kaart 1999 geprojecteerd op een recente ondergrond (bron: watwaswaar.nl).

1975-heden

In het Komplan uit 1962 – dat voortbouwt op het enkele jaren oudere Tunnelplan – wordt de Kerkstraat opgewaardeerd tot hoofdwinkelstraat van Tegelen, waardoor het commerciële centrum opschuift en een kwartslag kantelt. Halverwege de jaren zeventig krijgt de omvorming van de Kerkstraat tot winkelpromenade geleidelijk aan gestalte met achtereenvolgens een vergroot plein voor de Martinuskerk op de kop van de Kerkstraat (recent aangevuld met twee hoge ‘poortgebouwen’), een verbrede voetgangerszone, een totaal vernieuwde straatwand aan de zuidzijde met grootschalige winkel-/appartementenblokken, een langgerekte parkeerplaats op het achterterrein en een woonflat

1975-heden: de kwartslag gekantelde hoofdas haakt aan op de nieuwe streekweg en krijgt daar een entree, maar weekt ook los van het oude dorp door de grote schaal van de winkelblokken en parkeervelden achter de winkels en rond het verplaatste station.

met supermarkt op de andere kop van de Kerkstraat schuin tegenover het Raadhuis. Deze transformatie van de Kerkstraat wordt na 1985 ook doorgezet op het kavel van de Zusters van de Goddelijke Voorzienigheid: ter plaatse van het Zusterhuis en de meisjes mavo komt een groot winkel-/appartementenblok met parkeerplaats aan de achterzijde. Door de schaalvergroting en de parkeermachine raakt dit nieuwe winkelgebied enerzijds losgeknipt van de historische dorpsstructuur, en maakt het anderzijds deel uit van een nog langgerekter structuur met grote pleinruimtes aan weerszijden van het spoorviaduct (waar in 1997 het nieuwe station komt) tot aan de streekweg N567 waar het dorp een extra

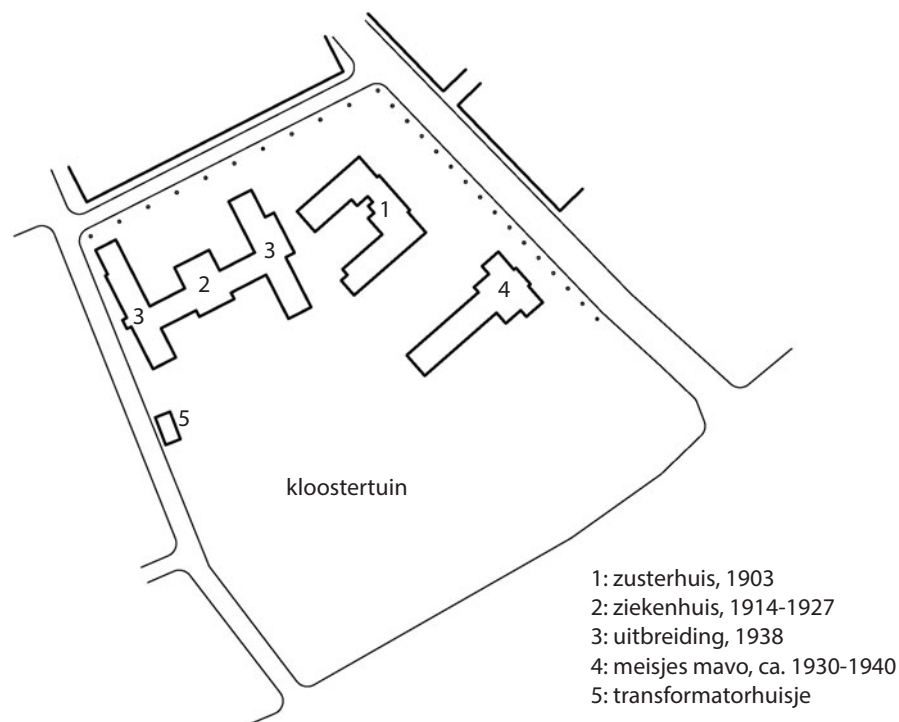
De Kerkstraat omstreeks 1985 gezien vanaf de Martinuskerk in de richting van het Raadhuis. Het voetgangersgebied met winkelblokken en parkeerterreinen heeft gestalte gekregen tot aan het nog te slopen Zusterhuis (bron: gemeente Venlo).

Vooraf het station en de supermarkten trekken grote hoeveelheden auto's aan, waarvoor in de directe omgeving parkeervoorzieningen getroffen moeten worden.

'voordeur' krijgt. Met het recentelijk wegvallen van o.a. de raadhuis- en ziekenhuisfuncties is in het naoorlogse dorpshart een programmatische leegte ontstaan. Daardoor is de schakelfunctie van het dorpshart als centrale verbinding tussen de dorpsbuurten ernstig verzwakt.

Het lineaire tracé van de winkelstraat, het dienstencentrum en het stationsplein is voor het voorzieningendorp hét organiserende structurelement.

ONTWIKKELSTADIA KAVEL

inleiding

Het kavel van het Zustercomplex is geleidelijk aan volgebouwd en getransformeerd. Doorslaggevend daarbij waren de ontwikkelingen op de dorpschaal (zie vorig hoofdstuk). Voor een goed begrip van de huidige situatie worden in dit hoofdstuk de meest relevante ontwikkelstadia van het kavel op een rij gezet.

1900-1960

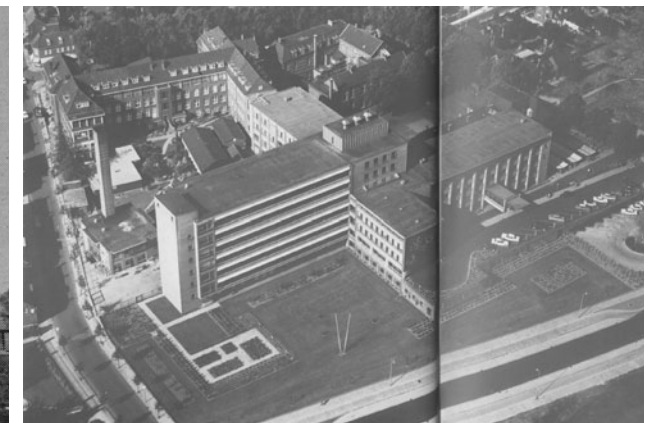
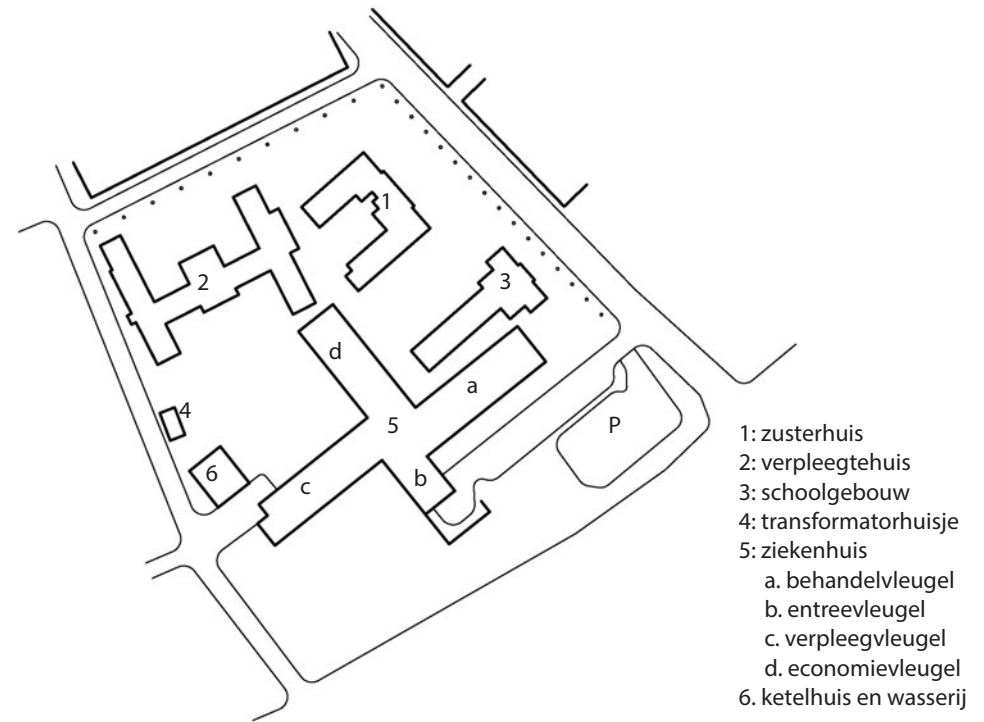
Het zustercomplex manifesteerde zich tot de jaren zestig als een enclave, die zich - met voorgevels aan de Kerkstraat en Schoolstraat - oriënteerde en aansloot op het dorpscentrum, maar zich er tegelijkertijd ook weer van afsloot door een stevige tuinmuur en bomenrij. Dat beeld van een eigen besloten wereld werd versterkt door de grotere maat, de specifieke architectuur en de solitaire ligging van de vooroorlogse gebouwen binnen het ensemble. In al deze kenmerken onderscheidde het complex zich binnen het toenmalige omringende dorpsbeeld.

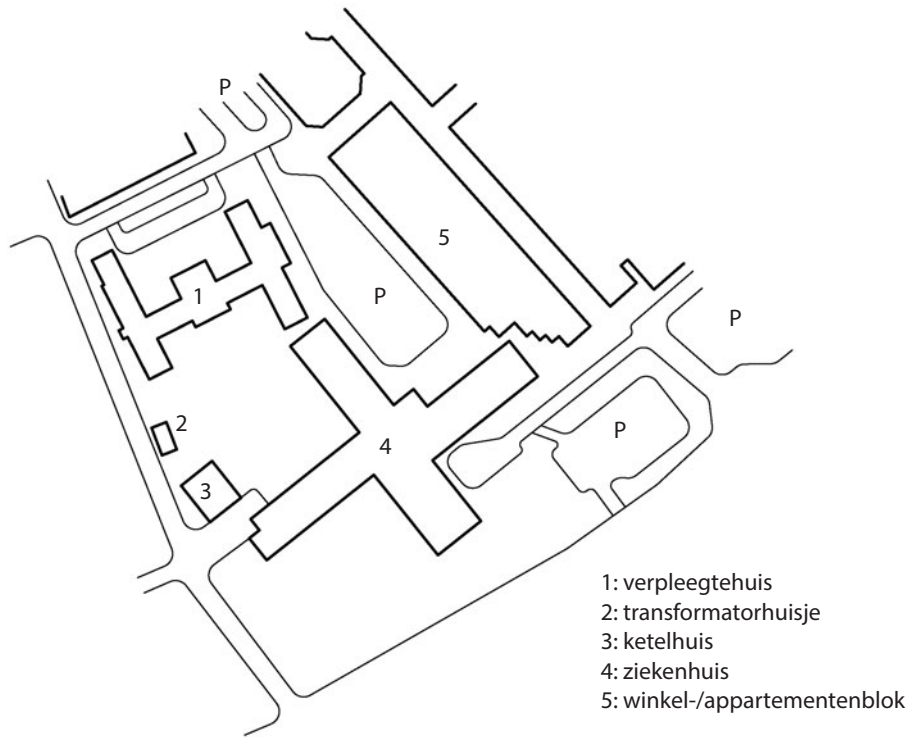
Links: Kerkstraat kort na de bouw van het Zusterhuis in 1903 (bron: *Tegelen in oude ansichten*). Midden: Frontaal aanzicht van het ziekenhuis in de Schoolstraat omstreeks 1930 (bron: *Tegelen en Steyl in oude ansichten*). Rechts: Gasthuisstraat in 1950 met zicht op de kloostertuin en de achterzijde van het ziekenhuis (bron: gemeente Venlo).

1960-1985

Vanaf de jaren zestig werd de beslotenheid van de enclave geleidelijk aan ontmanteld. Het toegankelijke groene voorerf van het nieuwe ziekenhuis ging ruimtelijk deel uitmaken van het langgerekte plantsoen langs de Raadhuislaan, en haakte daarmee aan op de grotere schaal buiten het eigen kavel. Door de vorming van een nieuw dorpshart rond het Raadhuis lag het zustercomplex ineens centraal in het dorp. Het nieuwe ziekenhuis reageerde daarop met een breed front en monumentaal gevelmozaïek naar deze zijde: wat een achterzijde was, werd een voorkant. Ook in de architectuur was sprake van een breuk. De modernistische bouwstijl van het nieuwe ziekenhuis met zijn kruisvormige open structuur, platte daken en gele bakstenen gevels borduurde niet langer voort op de donkere en historiserende instituutsarchitectuur van de vooroorlogse complexonderdelen.

Links: Raadhuislaan met voorplein van het Raadhuis en zicht op het brede front van het ziekenhuis kort na de oplevering (bron: *BOUW*, 1966). Midden: Gasthuisstraat met zicht op het haakvormige ziekenhuis kort na de oplevering (bron: *BOUW*, 1966). Rechts: Luchtfoto van het ziekenhuis en de nieuw aangelegde buitenruimte (bron: *Aan de beterende hand*).

1985-heden

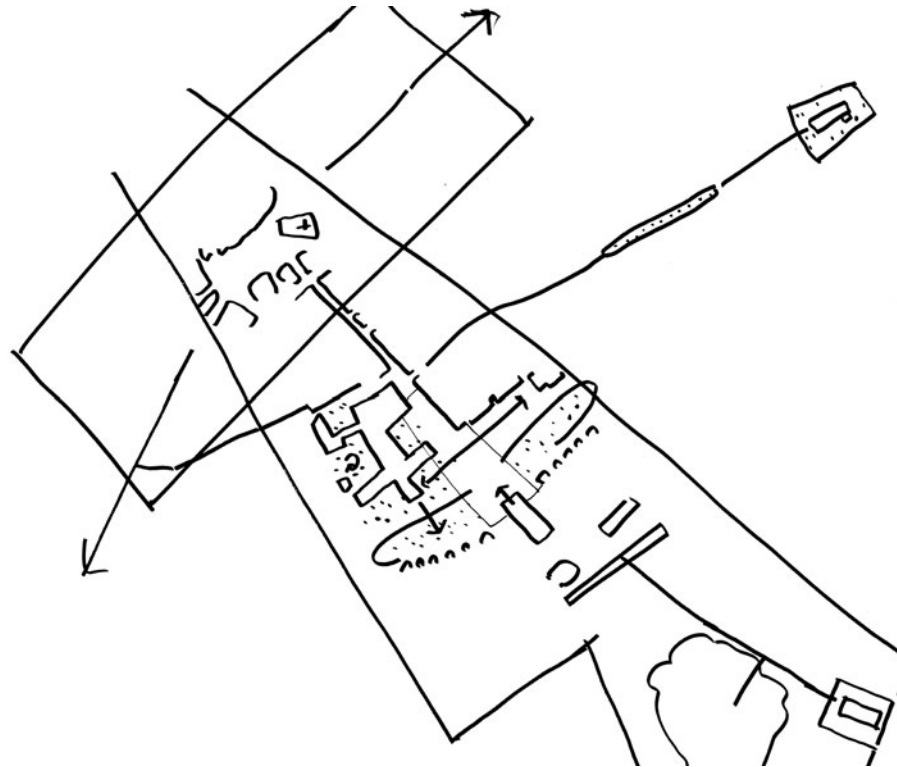
Als onderdeel van het 'Komplan 1962' werd na 1985 het laatste deel van de Kerkstraat vernieuwd. Het Zusterhuis en het schoolgebouw maakten plaats voor een groot winkelblok met bovenwoningen in de rooilijn van de Kerkstraat. De afscheidende tuinmuur en bomenrij verdwenen uit het straatbeeld van de Kerk- en Schoolstraat. Aan de achterzijde werd de hof ingericht als parkeerterrein. Kortom, het kavel werd overschreven door een andersoortig aangrenzend stelsel, namelijk dat van de winkelpromenade met parkeermachine. Het ziekenhuis kreeg daardoor als het ware een herpositionering als onderdeel van een middelhoog gebouwenensemble aan de westzijde van de Raadhuislaan. Anno 2015 staat het ziekenhuis leeg en bestaan er plannen voor een nieuwe invulling van deze locatie. Daarmee zal opnieuw een hoofdstuk worden toegevoegd aan het historisch gelaagde verhaal van deze plek in Tegelen.

Links: Zicht vanaf de Martinuskerk op de Kerkstraat in 1973 nadat de zuidelijke straatwand grotendeels is gesloopt (bron: *Tegelen en Steyl Toen*). Zicht vanaf de Martinuskerk op de Kerkstraat vóór 1985 als een groot deel van de nieuwbouw is gerealiseerd (bron: gemeente Venlo). Rechts: Luchtfoto van het centrum van Tegelen in noordwestelijke richting met Martinushof midden op de voorgrond (bron: gemeente Venlo).

De Martinushof anno 2015: leegstand en verloedering.

CULTUURHISTORISCHE UITGANGSPUNTEN

conclusies

- De Zusters van de Goddelijke Voorzienigheid begonnen hier in 1903 een religieus complex, gericht op onderwijs en vanaf 1927 - gedurende een halve eeuw - ook op de ziekenzorg. Daarna verdween het religieuze karakter langzaam: eerst de zusters, toen het zusterhuis en de school en binnenkort ook het ziekenhuis. Alleen het oude, herbestemde ziekenhuis blijft fysiek getuigen van dat verleden. De toekomst van het gebied wordt sinds de jaren tachtig gezocht in winkel- en woonfuncties.
- Het zustercomplex groeide geleidelijk, deed daarin mee in de stedenbouwkundige koerswijzigingen van het dorp en transformeerde zo van een besloten enclave met een duidelijke voor- en achterkant aan de rand van het dorp tot een alzijdig complex aan het nieuwe dorpshart dat als scharnierpunt onderdeel uitmaakt van meerdere stelsels (zie nevenstaande schets):
 - in de flank van de hartlijn Martinuskerk - Raadhuis;
 - op het snijpunt van het kerkenkruis;
 - als front van het vierde kwadrant aan het plantsoen Raadhuislaan;
 - als tegenhanger van het hoogbouwensemble rond Albert Heijn.
- De volgende aanbevelingen komen voort uit deze bevindingen.

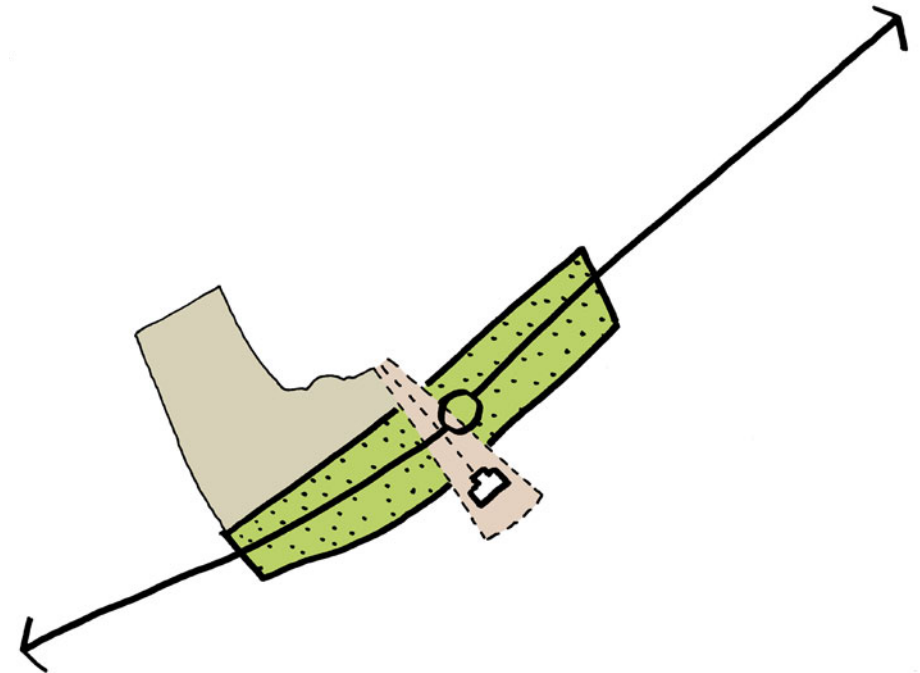

De ontwikkellocatie Martinushof maakt deel uit van het overwegend naoorlogse ensemble rond het plantsoen van de Raadhuislaan (links), van het winkellint dat ligt opgespannen tussen de Martinuskerk en het Raadhuis (midden) en van het middelhoge ensemble rond Albert Heijn (rechts).

aanbeveling 1

Respecteer en versterk de karakteristieke kwaliteit dat de locatie Martinushof een belangrijke bijdrage levert aan de ruimtelijke samenhang van de langgerekte openbare ruimte aan de Raadhuislaan:

- door het vrijhouden van de wigvormige pleinruimte met zichtlijn op het front van het Raadhuis (hoofdelement aan deze openbare ruimte);
- door het eenduidig definiëren en afbakenen van één van de vier kwadranten rond het plantsoen (zie ook aanbeveling 4);
- door de groene inrichting van een diep voorerf waardoor de ruimtes aan weerszijden van de Raadhuislaan als één groot geheel samenwerken. Meer structuur in de beplanting en steviger beplanting op de parkeerplaats voor Albert Heijn kan dat effect nog verder versterken. Tevens kan kwaliteit aan deze ruimte worden toegevoegd door het weer zichtbaar maken van de Peskesbeek; markeert bovendien de plaatselijke laagte in het landschap.

De ontwikkellocatie Martinushof als onderdeel van een langgerekt 'voorplein' voor het Raadhuis (links), als onderdeel van een grote groene ruimte aan weerszijden van de Raadhuislaan (midden) en als onderdeel in een encenering met zichtlijnen naar het Raadhuis (rechts).

aanbeveling 2

Respecteer en versterk de karakteristieke kwaliteit dat in de rand van het kavel sprake is van een grote diversiteit aan buitenruimtes die elk op hun eigen manier qua vorm, schaal en/of inrichting aansluiten op de bebouwing en reageren op de overzijde, zoals:

- het toegankelijke parkachtige veld op de hoek van de Raadhuislaan en Gasthuisstraat dat de verbinding maakt met het langgerekte plantsoen aan de Raadhuislaan;
- de besloten hof met informele tuinachtige inrichting achter het ketelhuis en de trafo aan de Gasthuisstraat die de verbinding maakt met de kleinere schaal en geslotenheid van de bouwblokken van het dorp;
- de afgescheiden, formeel ingerichte voortuin met hek aan de Schoolstraat die een statige voorruimte maakt voor een bijzonder gebouw (thans erg versteend).

Werk hoe dan ook aan een sterk samenbindend motief aan de randen van het kavel, waarbij geen storende achterkant situaties ontstaan (zie ook volgende aanbeveling).

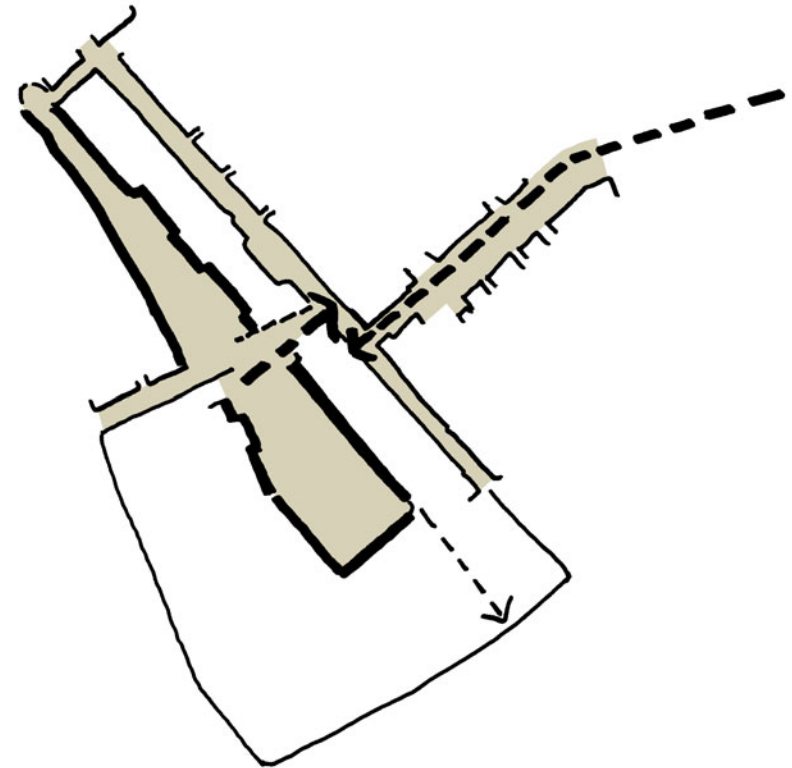

De voorruimte van het oude ziekenhuis met restanten van de tuinmuur en bomenrij (links), de als wandeltuin ingerichte besloten hof aan de Gasthuisstraat (midden) en het parkachtige veld op de hoek met de Raadhuislaan (rechts). De staat van het groenonderhoud laat op dit moment sterk te wensen over.

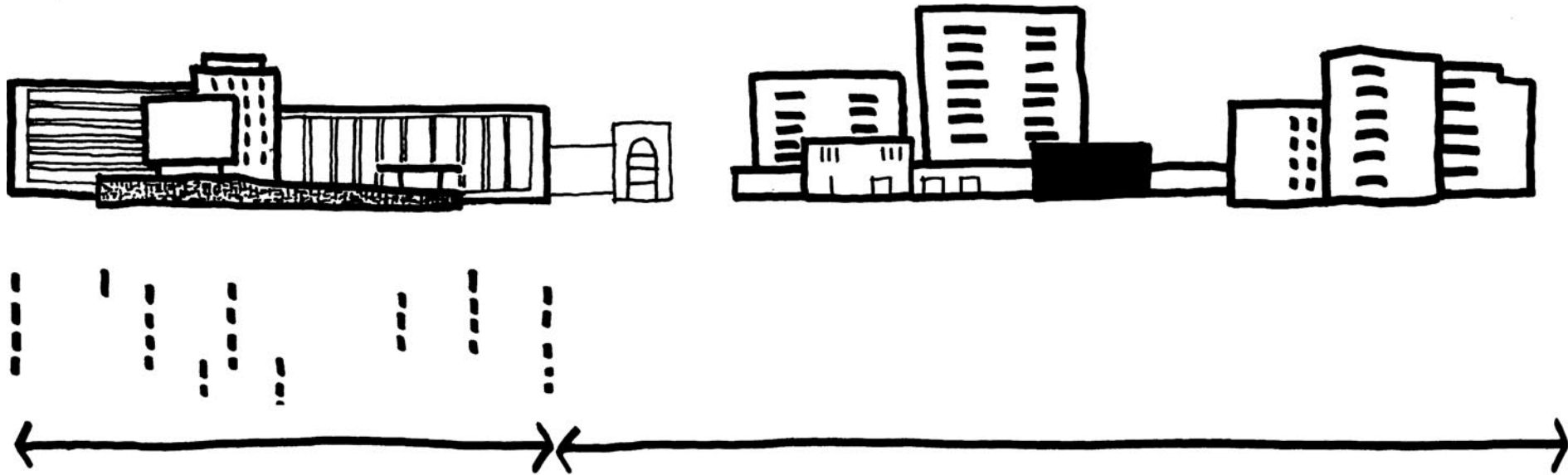
aanbeveling 3

Onderken dat een parkeerterrein een belangrijke en veelgebruikte plek van aankomst is, en daarom een waardige entree, ontvangst en vervolg verdient:

- maak gebruik van een bijzonder cq. fraai gebouw als blikvanger voor de entree: zo was het tracé van de Schoolstraat gericht op het coöperatiegebouw 'De Volharding' maar is deze zichtlijn tussen 1975 en 1985 dichtgezet;
- vergroot de verblijfskwaliteit van een parkeerterrein door er zoveel mogelijk een groene hof van te maken en de plint van de omringende bebouwing zo levendig mogelijk te programmeren;
- zorg ervoor dat de ontsluitingen op het eigen erf op een logische en waar mogelijk op een bijzondere manier aansluiten op de karakteristieken daarbuiten: het nieuwe moet samenwerken met het bestaande.

De Schoolstraat als entree van de parkeerplaats mist een waardige blikvanger (links), het groene karakter van de hof komt niet echt tot ontwikkeling (midden) en de doorsteek is ingericht als verzamelplaats van containers, afvalbak en reclamebord (rechts).

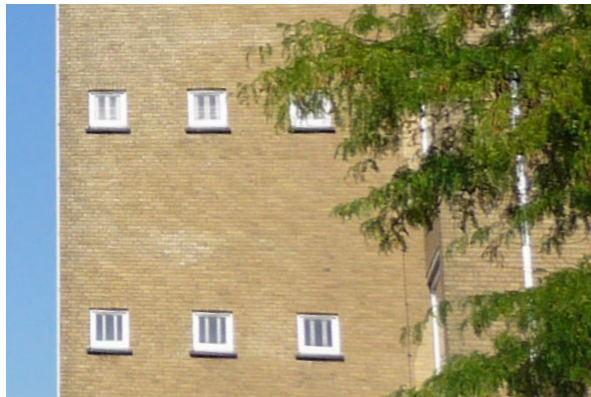
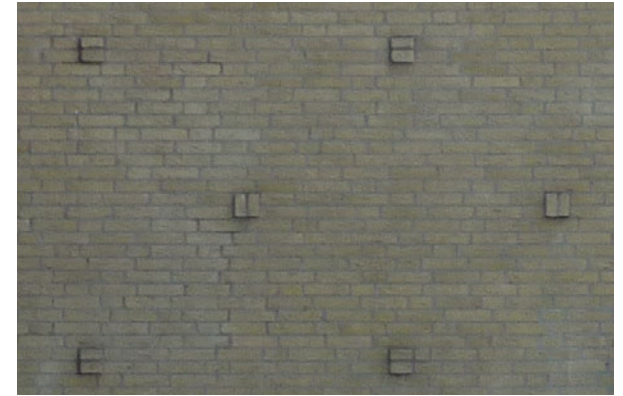
aanbeveling 4

Laat je inspireren door de goed doordachte wijze waarop de samenstellende delen van de Martinushof (links) een ensemble vormen:

- Heldere volumes, duidelijke gevelconcepten, gelaagde opbouw, verschuivende ritmes en een verbijzondering op de voorgrond (mozaïek): zo geeft de Martinushof passende antwoorden op meerdere schaalniveaus naar alle zijden. Het rijke kleur- en materiaalgebruik ondersteunt die kwaliteiten (zie foto's en onderschrift rechts).
- Aan de andere zijde van de Kerkstraat (rechts) is ook sprake van een gelaagde opbouw maar is het geheel te hybride om een samenhangend ensemble te maken.

aanbeveling 5

Het gevelmozaïek verhaalt als geen ander over de bijzondere geschiedenis van deze plek: het dient in gerestaureerde staat bij voorkeur in de oorspronkelijke context te worden getoond. Dat laatste geldt ook voor de andere nog aanwezige kunstwerken uit het te slopen gebouw.

Het kleur- en materiaalgebruik van de Martinushof is rijk en gevarieerd. De donkere bakstenen plint (m.) laat het gebouw aarden, maakt qua kleur een verbinding met de vooroorlogse bebouwing in de omgeving (m.l. en r.o.) en vormt door zijn decoratieve metselverband een passend basement voor het monumentale gevelmozaïek (r.b.). De helder gele bakstenen daarboven benadrukken het autonome karakter van het gebouw, waarbij speelse details als verdiepte velden (m.b.) en koppen (m.r.) voor een aangenaam gevelbeeld zorgen. Het gevelbeeld is geschakeerd, net zoals de schors van de platanen in de omgeving (l.o.).

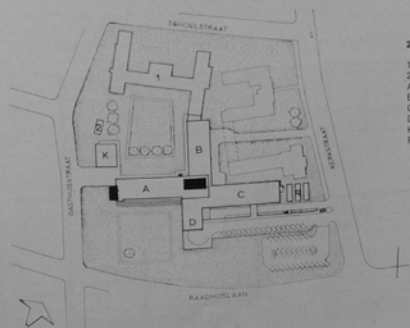
BIJLAGE: PROJECTPRESENTATIE SINT WILLIBRORDZIEKENHUIS IN TIJDSCHRIFT *BOUW* 1966

1 Voorgevel van het nieuwe complex uit het oosten gezien

Sint Willibrordziekenhuis te Tegelen

architectenbureau ir. F. J. Wiegierinck b.i., ir. H. J. van Balen b.i.
en ir. N. A. M. Meurkens b.i.

- 2 Situatie (1:3000)
- 1 bestaand ziekenhuis
 - 2 bestaand transf. huis
 - A verpleeggebouw
 - B behandel- en economiegebouw
 - C behandel- en kinderafdeling
 - D centrale hal en hoofdwing
 - K kateelruim en wasserij
 - R rijwielstallingen

Aangezien uitbreiding en verbouwing van het bestaande ziekenhuis niet wel mogelijk was, is inderijd besloten tot de bouw van een geheel nieuw ziekenhuis achter het bestaande complex, op het terrein begrensd door de Raadhuislaan, Gasthuisstraat, Schoolstraat en Kerkstraat in de Gemeente Tegelen.

Het nieuwe complex is verbonden met het bestaande, en op gelijk niveau bedraagt 250. Het bestaande complex krijgt als bestemming de huisvesting van chronisch zieken.

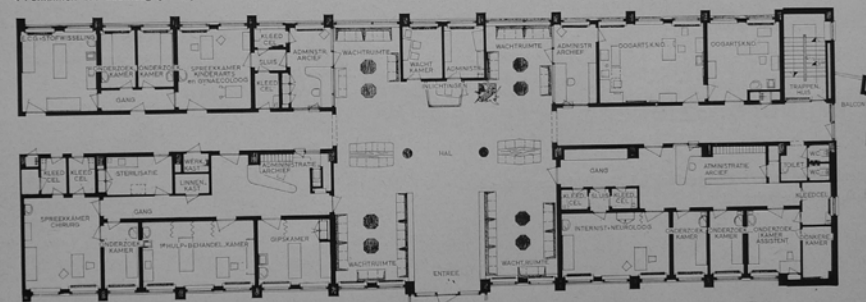
Situatie
Aan de noordzijde van het terrein bevindt zich het bestaande ziekenhuis en aan de oostzijde een voorlopig te handhaven scholencomplex. Het zuidelijke terreindeel was bestemd voor de nieuwbouw. Het nieuwe complex is geprojecteerd in een kruisvorm, dat wil zeggen rondom een centrale verkeershal met personen- en zieken-

Sint Willibrordziekenhuis te Tegelen

3 Centrale hal 2

4 Polikliniek 2de bouwlaag (1:250)

5 Verpleegafdeling, 2de bouwlaag (1:250)

liften en een trappenhuis liggen een viertal bouw-blokken met in totaal vijf ingangen. De ingangen liggen aan de noordoostzijde van de centrale hal, voor zover het de brancardopname en de goederaanvoer betreft, aan de zuidoostzijde de hoofdingang met overdekte voorrit, garage en de polikliniek, aan de noordwestzijde de toegang tot het mortuarium en de technische dienst. In het noordwestelijke gedeelte van het terrein is een centraal ketelhuis met werkplaatsen en de wasserij gebouwd.

Aan de noordzijde is het nieuwe complex door middel van een vier lagen hoog diensttrappenhuis aan het bestaande ziekenhuis verbonden zonder niveaoverschillen van betekenis. De ruimte rondom de gebouwen is gedeeltelijk bestemd voor tuinaanleg, toevoerwegen en parkeerplaatsen.

Hoofdindeling

Rondom het centrale knooppunt nabij de hoofdingang zijn drie grote en twee kleine bouwlichamen gesitueerd, en wel:

1. Het beddenhuis, hoog zeven lagen, waarvan zes voor de huisvesting van volwassen patiënten.
- De patiëntenverblijven zijn op het zuidoosten georiënteerd. In de onderste bouwlaag bevinden zich het mortuarium en enkele dienstvertrekken.
2. Een blok van vier lagen voor röntgen- en therapieafdeling, polikliniek, box- en zaalkinderen.
- De patiëntenverblijven zijn eveneens op het zuidoosten georiënteerd.
3. Een blok van vier lagen, van beneden naar boven bevattende de centrale keuken met magazijn, de administratie en laboratoria, de directieafdeling en de cursuszalen, vertrekken voor assistenten, de centrale sterilisatie en de operatieafdeling.
4. Een klein blok van vier lagen, bevattende de noodkapel, de hoofdingang met bezoekeruimte, een kleine verpleegafdeling voor klaspatiënten en de verlosafdeling.
5. Een blok gelegen onder de oprit naar de hoofdingang en tegenover de polikliniek. Hierin bevinden zich de garage en de rijwielberging.
6. In een afzonderlijk gelegen bouwlichaam aan de zijde van de Kerkstraat zijn over twee lagen het reeds eerder genoemde ketelhuis, werkplaatsen en de wasserij ondergebracht.

Enkele technische gegevens

Met uitzondering van het beddenhuis, dat op traditionele wijze als stapelbouw in baksteen, waarop betonvloeren, is opgetrokken, wordt het gehele complex gevormd uit een betonskelet, aan de gevelzijden geheel met baksteen bekleed. De vloeren zijn van gewapend beton. Onder de gebouwen bevinden zich kruipkelders ten behoeve van de technische installaties, terwijl ook enkele bouwlichamen over de volle oppervlakte zijn voorzien van lage zolderruimten ten behoeve van de technische installaties, meer in het bijzonder van de ventilatie-inrichtingen. Tevens wordt daardoor de thermische isolatie van de bovenste bouwlaag aanzienlijk verbeterd.

De fundering is uitgevoerd rechtstreeks op de grondslag; palen waren niet nodig, gezien de goede bodemgesteldheid.

De vloeren zijn grotendeels belegd met linoleum (onder andere in de patiëntenvertrekken), met Noraplan-SL in natte ruimten, boxen en gangen, met tegels of terrazzo (in diverse natte ruimten), en met cementisconiet in enkele technische ruimten.

Alle bouwlichamen zijn consequent van elkaar gescheiden door middel van dilatatievoegen, ten einde ongewenste te verwachten zettingen te

lokaliseren tot deze voegen en geluidoverdracht te beperken.

Diverse afdelingen werden mechanisch geventileerd, zoals onder andere de operatieafdeling, röntgenafdeling, de polikliniek, de boxenafdeling, de babykamers, de centrale keuken, de buitenlucht afgesloten ruimten. Een gedeelte van deze ruimten wordt niet alleen mechanisch geventileerd, maar tevens voorzien van een luchtbehandeling, dus zuivering, bevochtiging enz. Voor de zonwering zijn in het algemeen aluminiumjaloezieën toegepast, gedeeltelijk centraal elektrisch bedienbaar.

De zuidzijde van het beddenhuis, waarlangs zich doorgaande dienstbalkons bevinden, is voorzien van een bijzondere variabele zonwering naar eigen ontwerp, welke onder deze balkons is aangebracht, geheel buiten de vertrekken. Deze zonwering is gemaakt van plasticgolfplaat, waarvoor de investering niet veel hoger is dan voor de normale zonwering, terwijl de duurzaamheid groter zal zijn.

Enkele vertrekken zijn bovendien van verduisteringsinrichtingen voorzien, zoals de operatieafdeling, röntgenafdeling en de cursuszalen. Bovendien is erop gerekend dat overal op eenvoudige wijze noodverduisteringorgordijnen kunnen worden aangebracht in verband met eventuele oorlogsomstandigheden.

Enkele medisch-technische bijzonderheden zijn: a. Een zusteroproepsysteem voor de patiënten met spreekmogelijkheid via één centraliste voor alle bedden tegelijk, welke voorziening de volle 24 uur in bedrijf blijft.

Alle afdelingen zijn controleerbaar bij deze

centraliste, zodanig dat een lichtjessysteem in plattegrondvorm van de afdeling alle inlichtingen verschaft over de plaats en de aanwezigheid van zusters en hoofdzuster, zomede van de patiënt die een zuster heeft opgeroepen via de centraliste.

b. Een kinderpapkeuken volgens de laatst bekende theorieën hierover, dus met een grote mate van steriliteit bij de bereiding van het voedsel, wat o.a. werd bereikt door scheiding van onsteriele en steriele ruimten, dubbelzijdige sterilisator en beveiligde doorgeluisen met zg. T.U.V.-lampen.

c. een centrale sterilisatie voor het gehele ziekenhuis, eveneens volgens de laatst bekende theorieën, dus met een volledige scheiding van steriel en onsteriel, dus ook dubbelzijdige sterilisatoren.

d. Het mortuarium met sectieafdeling kan eveneens worden beschouwd als „avant gardistisch” op dit terrein, waarbij ingevolge de wensen van de patholoog-anatoom via studie van onderdelen zoals de uitvoering van sectietafel en koelcellen, alsmede het transport, deze na kennisgeving van bestaande uitvoeringen is gewijzigd en naar het inzicht van deskundigen aanmerkelijk werd verbeterd en een zeer efficiënte werkwijze mogelijk is.

Afmetingen gebouw en bouwkosten

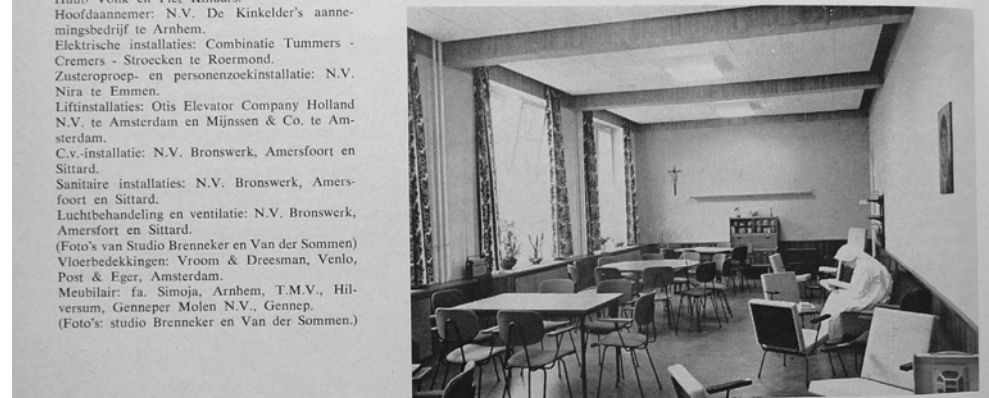
De inhoud van het complex bedraagt:

voor de hoofdgebouwen	60.866 m ³
voor het ketelhuis en de wasserij	3.222 m ³
totaal dus	64.088 m³

6 Uit het zuiden gezien

7 Centrale hal 1

8 Recreatiekamer verpleegsters

9 Wachtkamer polikliniek

De totale bouwkosten, exclusief de losse inventaris, meubilering, stoffering, de losse medische inventaris, de binnenhuis- en tuinarchitectuur, de decoratieve kunst, bedragen circa f 10.700.000, Verwerkt beton: 7.500 m³, Verwerkt constructiestaal: 596 ton, Verwerkt constructiestaal: 41½ ton, Aantal verwerkte stenen: circa 3 miljoen, waarvan 900.000 gevelstenen.

Medewerkenden aan de bouw

Adviseur betonconstructie: Adviesbureau Oosterhoff, Tjebbes en Barends te Arnhem.
 Adviseur technische installatie: Raadgevend kantoor en inspectiedienst J. P. J. G. Huisman en G. M. van Muijen te 's-Hertogenbosch.
 Adviseur keukeninrichting: Mej. D. F. E. Spaanjaars te Nijmegen.
 Binnenhuisarchitecten: Architectenbureau J. van Bommel, Rotterdam.

Centrale sterilisatie: apparatuur: Münchener Medizin-Mechanic - München.
 Zonwering en verduistering: fa. Tesser, Nijmegen.
 Kunstenaars: Joep Nicolas, Daan Wildschut, Huub Vonk en Piet Killars.
 Hoofdaannemer: N.V. De Kinkelder's aannemingsbedrijf te Arnhem.

Elektrische installaties: Combinatie Tummers - Cremers - Stroocken te Roermond.
 Zusteroproep- en personenzoekinstallatie: N.V. Nira te Emmen.

Liftinstallaties: Otis Elevator Company Holland N.V. te Amsterdam en Mijnsen & Co. te Amsterdam.
 C.V.-installatie: N.V. Bronswerk, Amersfoort en Sittard.

Sanitaire installaties: N.V. Bronswerk, Amersfoort en Sittard.
 Luchtbehandeling en ventilatie: N.V. Bronswerk, Amersfoort en Sittard.

(Foto's van Studio Brenneker en Van der Sommen)
 Vloerbedekkingen: Vroom & Dreesman, Venlo, Post & Eger, Amsterdam.

Meubilair: fa. Simoja, Arnhem, T.M.V., Hilversum, Gennep, Gennep, Gennep.
 (Foto's: studio Brenneker en Van der Sommen.)

Zicht vanuit de Gasthuisstraat in de groene binnenhof tussen het eerste ziekenhuis (links) en het tweede ziekenhuis (rechts).

GERAADPLEEGDE BRONNEN

boeken en rapporten

- Bartels, J.Th.A. en J. Thissen, *Tegelen in oude ansichten*, Zaltbommel 1972
- Berghs, K. en F. Hoebens, *De Venlose kloosters*, Venlo 2005
- Croonen, H. e.a., *Tegelen en Steyl Toen*, Venlo 1985
- Denessen, R., 'Tegula, Tieglon, Tegelen van de Romeinse tijd tot heden,' in: Berghs, K., *De ontwikkeling van stad en streek: Venlo, Blerick, Tegelen, Belfeld*, Venlo 2001
- Denessen, R., *Een dorpse enclave in Tegelen: cultuurhistorische verkenning*, Roermond 2011 (Monumentenhuus)
- Kurstjens, W., *Tegelen in de jaren dertig*, Venlo 2005
- Kurstjens, W., *De geest uit de fles: kroniek van de jaren zestig in Tegelen*, Venlo 2013
- Meijel, L. van en P. Opmeer, *Gemeente Venlo: architectuur en stedenbouw 1940-1970*, Ede 22 augustus 2005 (stoa)
- Meijel, L. van, *Gevelmozaïek Martinushof. Cultuurhistorische waardstelling*, Nijmegen 11 december 2010
- Metsemakers, T. en W. Pijls, *Focus op Tegelen en Steyl*, Zaltbommel 2002
- Michiels, M.A., *Tegelen en Steyl in oude ansichten*, Zaltbommel 1997
- *Ontwerp Beeldkwaliteitplan Centrum Tegelen*, Groesbeek juni/juli 2005 (DLA+, Gemeente Venlo, Antares)
- 'Sint Willibrordziekenhuis te Tegelen', in: *BOUW* (1966) 8, p.259-262
- 'Uitbreidingsplannen: Tegelen', in: *Tijdschrift voor de Volkshuisvesting* (1932), p.284-286
- Verbeek, H., *Aan de beterende hand. Een boek van het vijftigjarige St. Willibrord ziekenhuis in Tegelen*, Tegelen 1997

websites

- archieff.venlo.nl (beeldbank)
- watwaswaar.nl
- zusters-goddelijke-voorzienigheid.nl

COLOFON

titel	Herontwikkeling Martinushof Tegelen cultuurhistorische uitgangspunten
datum	Nijmegen, 10 november 2015
in opdracht van contactpersoon	gemeente Venlo Roy Denessen
tekst en analyse foto's en tekenwerk	Leon van Meijel, Els Bet Leon van Meijel, Els Bet, Maarten Wamsteeker tenzij anders vermeld in het bijschrift
rapportlayout	Leon van Meijel
contact	Van Meijel – adviseurs in cultuurhistorie Alphons Sieberspad 16 6532 AG NIJMEGEN 06 – 539 39 806 vanmeijel@adviseursincultuurhistorie.nl www.adviseursincultuurhistorie.nl
	Els Bet Stedebouwkundige Schiedamsedijk 44 3011 ED ROTTERDAM 06 – 248 05 406 bureau@elsbet.nl www.elsbet.nl
	Gemeente Venlo Postbus 3434 5902 RK VENLO 14 077 info@venlo.nl www.venlo.nl